

HORVÁTH CSILLA

**A KÖZÖSSÉG ÉRTELMEZÉSE,
JELLEGZETESSÉGEI ÉS TERÜLETI
VONATKOZÁSAI**

**THE INTERPRETATION, CHARACTERISTICS AND
TERRITORIAL ASPECTS OF A COMMUNITY**

Human communities, regardless of the number of people they are composed of, their kinships, their spatial location, or other characteristics, have always formed the basis of society. Since humans are social beings, in a healthy case, no one can become independent of the community that surrounds them. Thus, the cooperation between the person and the community is not an optional behavior. Without this cooperation, the person excludes himself or herself from the protection of the fellow human beings. However, the functioning of the community is not so self-evident. On the one hand, it is influenced by external circumstances - such as the era in which it exists, the political system, economic effects, the geographical location of coexistence and its sustainable use by the community –, as well as the identity, mentality, education and responsibility of the individuals composing the community, towards their fellow human beings and towards the entire community. Moreover, these aspects are constantly changing, which further complicates the existence, functioning, and interpretability of the community. In my article, I try to summarize what types of community interpretations exist, how and for what reason both the interpretations and the communities themselves changed over the course of historical ages, I also try to explore whether there is any significance of geographical space in this process, and if there is, what it is.

Keynotes: geographical space, human ecology, solidarity, autonomy, specialized society, individualism

Kulcsszavak: földrajzi tér, humán ökológia, szolidaritás, autonómia, demokrácia, specializálódott társadalom, individualizmus

BEVEZETÉS

Cikkemben az emberi közösség jelenségét és egyes területi aspektusait elemzem, a társadalom és a földrajzi tér egy olyan szegmensét, amely az élőlények létezésének egyik alapvető egysége, kialakulása törvény- és

szükségszerű, mivel társas lényként az ember valamilyen formában mindig közösségben él. Fontos, hogy a kialakuló közösségek nem jelentik egyúttal azt, hogy azok sikeresen vagy hatékonyan működnek is. Sikereségnek és hatékonyságnak ezernyi értelmezése lehet, de csak hogy a legegyszerűbb jellemzőt vegyük alapul, sikerességnek számít már pusztán az is, hogy az adott közösség a történelem során fennmarad, és nem tűnik el nyomtalanul.

A közösség létrejöttét és további sorsát nagyon sok tényező befolyásolja, amelyek közül több olyan, amelyen maga a közösség is, tud változtatni, alakítani. A fennmaradás és a sikeresség érdekében ismerni kell a közösség és működése jellemzőit, mi segíti elő a kialakulásukat, mi eredményezi biztosan a megszűnésüket, ismerni kell tehát ezen tényezőket és fel kell ismerni a szükséges beavatkozásokat, valamint hogy az egyes történelmi korok hogyan képesek megerősíteni vagy fékezni ezeket az önmagukban is működő mechanizmusokat.

Elsőként mindjárt azt szükséges tisztázni, mit is értünk közösség alatt. Fontos azt is körüljárni, hogy az egyén életében mit jelent és mit jelenthet egy – vagy egyszerre akár több – közösséghez tartozni. Ezen túl azt is megvizsgálom, hogy a korábbi századokban élt filozófusok, társadalomkutatók milyen megállapításokat tettek a közösségek létezésére, hiszen ezekből a megállapításokból nőttek ki azok az irányzatok, módszerek, amelyek éppen a közösségek sikeres működését igyekeznek elősegíteni. Mindezeket különböző mértékben hatja át a területiség, így ilyen dimenzió mentén értékelem a jelenséget: egyrészt egyes fejezetekben kitérek a területi kérdésekre, másrészt a tanulmány második részében két külön fejezet formájában is elemzem a földrajzi tér és a közösség kapcsolatát: először azt, hogyan hat a földrajzi tér egy közösség működésére, majd mindezt fordítva is, a közösség milyen szerepet tud játszani a földrajzi tér alakításában, átalakításában, ezen belül is a közösség szerepét a terület- és településfejlesztésben.

A KÖZÖSSÉG FOGALMA ÉS LÉTREJÖTTÉNEK OKAI

Legegyszerűbb értelemben az élőlények csoportját értjük közösség alatt, függetlenül attól, hogy élőlények csoportja esetében növényekről, állatokról vagy emberekről beszélünk. Robert E. Park a városi közösségekről folytatott vizsgálatakor Eugenius Warming professzort idézi, aki bizonyos növényfajok jellegzetes mintázatát találta egy-egy meghatározott földterületen. Megfigyelte, hogy e növénytársulások jellegzetessége, azok meghatározott összetétele mellett, a ciklikus változások egymásutánisága, azaz, hogy létrejöttüket követően változásokon mennek keresztül, majd felbomlanak, és más közösségeknek adják át a helyüket. Park¹ az USA egyes nagyvárosainak vizsgálataiban hasonlóan mintázatokat vélt felfedezni a város különböző területegységein élő lakosság tipizálása során. Eugenius Warming vizsgálataiból nőtte ki magát az ökológia tudománya, amely kifejezést az

emberi társadalom vizsgálataira is kiterjesztették később, humán ökológia címszóval, habár ez utóbbi már nem pontosan ugyanabból a szempontból vizsgálja az emberi közösségeket, mint az ökológia általában a növénytársulásokat, állatcsoportokat.

Természetesen a párhuzam ember és egyéb élőlények között csak a felszínen mutat azonosságot. Arapovics Mária *A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái* című cikkében idézi Csányi Vilmos humánétológust, miszerint természettudományos szempontból „az embernek, mint fajnak nagy evolúciós újítása a közösség kifejlődése”², mivel a növénytársulások szimbiózisa valóban egy közös és az egyednél komplexebb életforma létrehozását jelenti, ám esetükben a csoportos életmód folytatásának motivációja az egyszerű túlélés, míg az emberi közösség már sokkal bonyolultabb és szerteágazóbb kapcsolatrendszert jelent annak tagjai között.

A biológián túl még a nyelvi értelmezés, az etimológiai származtatás adja magát, mint alapvető értelmezési irány. A közösség etimológiailag a köz, közös szavakból eredeztethető, ami „valami együttesre, valamilyen módon mindenki által birtokolt javak megosztására” utal – írja Boros János *Közösség, instabilitás, demokrácia* című cikkében³.

A közösség, mint fogalom pontosabb meghatározására azonban inkább a társadalomtudományok területéről érkező gondolkodók tettek kísérletet: a pedagógia, a pszichológia, a szociológia, a teológia, a néprajz, a politológia stb. mind foglalkozott a közösség értelmezésével, jellemzésével, magyarázatával – vezeti végig Vercseg Ilona 1993-ban készült *Közösség – eszme és valóság* című tanulmányában. A társadalomtudományok részéről meghatározott definíciók viszont speciális kiegészítést általában a keletkezésük idején jellemző társadalmi jelenségek, illetve a definíciót meghatározó kutató kutatási területére vonatkozva kapnak. Ezért időről-időre változnak, kiegészülnek közösségtipizálásokkal, csoportosításokkal, mindezt a könnyebb értelmezhetőség érdekében.

A fogalmat széleskörűen használva jelenthet minőséget (közösségi vagy éppen közösséghiányos társadalom), szándékot (pl. képességet az együttműködésre), közös alkotást (pl. közösségi színház), közös gazdálkodási formát (pl. termelőszövetkezet), érzést, azonos értékrendet (pl. kommuna), etnikai és kulturális összetartozást (pl. emigráns közösség), nemzeti-állampolitikai együvé tartozást (pl. Brit Nemzetközösség), valamint lokalitást (pl. faluközösség)⁴.

Ezeket erősítik a köztudatban az értelmező szótárak is a közösség fogalmára:

- tulajdonsága valaminek, mely szerint az közösnek mondatik. Javak közössége⁵,
- valaminek, valamely tevékenységnek együttesen kialakított, végrehajtott, közös volta⁶,

- közös érzelmek, nézetek, eszmék, célok, ill. az ezeken alapuló emberi kapcsolat, viszony⁷,
- az emberek „közös” jelentéseket, értelmezéseket, híreket, célokat stb. hordozó integrált alakzata, amelyben kialakult a csoportkohézió, és jellegzetes „mi-tudat” jellemzi⁸.

Összességében tehát a közösség értelmezése történhet a létezésük okát azonosító definíció szerint, vagy tényezőnként, vagy akár együttesen. Hankiss Elemér is utóbbit, több tényező együttesét hangsúlyozza, és úgy fogalmazta meg *Közösségek válsága és hiánya* című munkájában⁹, hogy a közösség az emberek olyan együttese, amelyet a következő négy tényező köt össze: közös érdek, közös cél, közös értékrend és a fenti három tényező meglétének tudata, vagyis a „mi”-tudat.

A közösségeket más oldalról is értelmezve viszont belép a jellemzők közé a földrajzi tér. A társadalomtudományok felől érkező definíciók gyakran próbálják konkretizálni azzal egy létrejött és működő közösség értelmezését, hogy térben is azonosítótá teszik azokat, leginkább a lokalitás szintjén. Ehhez kapcsolódik Vásárhelyi Judit definíciója, amelyet a *Közösségek identitása, autonómiája* című cikkében fejt ki. Ennek értelmében a közvetlen közösség egy „lakóhelyükön, de ezen túl jogi és társadalmi szabályrendszereken, természeti és társadalmi javakon osztozó, csoportként közös érdekeket képviselő kistársadalom”¹⁰. Más értelmezés szerint közösségek létrejöhetnek úgy is, hogy tagjaik a térben egymástól távol élnek, őket csak a közös érdek, célok, értékek tudata köti össze anélkül, hogy személyesen ismerniük kellene egymást. Ők az eszmei közösségek Hankiss Elemér szerint¹¹. Felfogásomban az ilyen közösségek tagjai közötti valódi kohézió létezése azonban megkérdőjelezhető. Ide kapcsolódik Ernest Burgess és Robert E. Park fogalomértelmezése is. *Társadalom, közösség, csoport* című értekezésükben¹² úgy határozzák meg a közösséget, mint társadalmi csoport, amely egyrészt saját specifikus szervezettípussal rendelkezik, ugyanakkor fellelhető bennük a társadalom minden általános vonása. A közösség szerintük megegyezik a társadalommal, magát a kifejezést ezért inkább akkor szükséges alkalmazni, amikor az azt alkotó egyének és intézmények azok földrajzi eloszlása szempontjából kerülnek vizsgálatra. Ennek értelmében tehát minden közösség társadalmi, ugyanakkor nem minden társadalom közösség is egyben.

Azt is kiemelik ugyanakkor, hogy a földrajzi térben való együttélés mellett azonban van egy fontos tényező, amely elengedhetetlen, önmagában azonban mégsem elegendő alapja a közösség létrejöttének, ez pedig a kommunikáció. Munkájukban egyenesen úgy fogalmazzák, hogy a különböző tényezők közül talán ez a legjelentősebb közösségformáló tényező. Úgy ítélik meg, hogy az emberi társadalom, mint egy közös örökség létezik, amelyet a kommunikáció teremt és közvetít, a kommunikáció története pedig valójában a civilizáció története. A nyelv, az írás, a nyomtatott sajtó, a távíró, a telefon és a rádió az

emberiség történetének egyes korszakait jelzi¹³. Ha ezt a sort kibővítjük a televízióval, a mobil telefonnal és az internettel, vitathatatlan a kommunikáció jelentősége. Ilyen oldalról nézve, míg korábban a lokális földrajzi tér erősen determinálta a közösségek kialakulását, addig a kommunikációs technológiák fejlődésével a földrajzi térbeli különbözőség gátja gyengült a közös célok, eszmék, érdekek stb. közösségformáló szerepében.

Összességében megállapítható, hogy a közösség, mint társadalmi szempontú fogalom szakterületi specialitásokat hordozhat a definiáló révén, ugyanakkor többször kötik a földrajzi térhez is, azaz alapját jelentheti egy közösségnek a földrajzi közelség, együttlét. Bár nehéz az emberi kapcsolatokat elválasztani ettől, a földrajzi együttlét még nem jelenthet közösséget, ahhoz valóban szükséges még közös elem (pl. cél, érzés, érdek), ami identitást ad ennek az embercsoportnak.

A valaha létezett vagy jelenleg is létező közösségek létrejöttének okai között ugyanúgy meghatározó a legbanálisabb alapvetés, mint hogy az egyén számára a csoport adja a nélkülözhetetlen biztonságérzetet, mint az ennél sokkal elvontabb motivációs indok, a szabad akarat, a szabadság, illetve olyan interakciós cselekvések, mint a közös gondolkozásmód kialakulása, vagy a viselkedésbeli azonosságok.

Ismét visszautalva Arapovics Mária által idézett Csányi Vilmos gondolataira¹⁴: „a közösség kifejlődése egyfajta evolúciós fejlődés”. Fontos, hogy lássuk, mi a jelentősége ennek a megállapításnak, hiszen ez jelenti az emberi közösség létrejöttének az egyéb élőlények csoportjaitól eltérő más és összetettebb okát: azaz hogy az adott egyén, aki egy közösség tagja, annak a közösségnek saját akaratából a tagja.

Természetesen egy újszülött nem választja szabad akaratából az adott közösséget, amelybe születik, hiszen sem tapasztalattal nem rendelkezik ennek eldöntésére, sem pedig önálló akarral. Erre utal Fritz Künkel is *A közösséglélektan alapfogalmai* című munkájában¹⁵, amely szerint az ember ideális esetben „ember és ember között semmi lelki határt nem ismerő ún. ősközösségben kezdi életét” – ez lenne az anya-gyermek kapcsolat. Künkel szerint ez a kapcsolat annyira meghatározó, hogy egy családban nevelkedő gyermek élete első tapasztalatait nem szuverén egyénként, hanem egy közösség tagjaként szerzi meg, azaz úgy tartozik egy közösséghez, mint nem önálló egyéniség, aki nem szabad akaratából döntött a közösséghez tartozás mellett. Az egyén felnőtté válása során azonban már képes a birtokába jutni azoknak az ismereteknek, amelyek alapján szabadon tudja megválasztani a céljait, értékrendjét, érdekeit és ezáltal egy közösséghez való csatlakozását.

Egy közösség létrejöttében alapvető közösségalkotó tényezőkként jelennek meg az előző fejezetben már idézett közös érdek, közös cél és közös értékrend. Jelentőségük abból fakad Hankiss Elemér szerint¹⁶, hogy e három tényező tudatosulásával alakulhat ki egyedül az a negyedik önálló közösségalkotó tényező, amely az eszenciáját adja egy közösségnek, az

úgynevezett „mi” tudat. Felfogásában ez utóbbi talán a legerőteljesebb mind közül, ugyanakkor az első három alkotóelem hiányában ez sem tud kialakulni. Felfogásomban e négy tényező mellett ugyanakkor működik egy további, amely hatványozottan képes felerősíteni egy embercsoport összetartozás-érzését, ez pedig az, ha ez az embercsoport azonos helyen, azonos földrajzi térben is él.

A földrajzi tér szerepe legalább olyan esszenciális, mint Hankiss közösségdefiníciójának négy eleme, a cél, az érdek, az értékrend és a „mi” tudat. Ebben a térben a már bemutatott szempontok felerősítik azt a kohéziós erőt, amely tudatosítja a csoport számára is az egymásrautaltság és kölcsönös bizalom jelentőségét. A földrajzi tér a közösség számára is egyértelművé teszi, hogy nem csak egy szempontból (egy adott cél, egyfajta értékrend vagy egy bizonyos érdek) miatt van szükség az együttműködésre, hanem nagyon sok halmaz vonatkozásában jelent egy közösség metszetet ember és ember között.

A virtuális térben létrejövő csoportok sok esetben csak egyetlen szempont alapján alkotnak közösséget, deklaráltnak abból a szempontból, amely téma kapcsán egyáltalán csatlakoztak egymáshoz, sok tag között azonban ezen az egy aspektuson kívül semmi más közös jellemző nincs. A földrajzi térben létező közösség ugyanakkor az együttélés okán ezer szállal kapcsolódik egymáshoz, így közös cél, érdek és értékrend is több vonatkozásban kikristályosodik.

A KÖZÖSSÉG ÉS AZ EGYÉN VISZONYA

Közösségek létrehozása biológiailag az emberbe kódolt igény. A közösségeket, annak erejét jellemzi az összetartozás, a közösség érzése, a „mi”-tudat működése, ami a szolidaritásban, a közös ügyek iránti érdeklődésben, a közösségért hozott áldozatokban nyilvánul meg. Ez pedig visszahat: védelmet nyújt a közösség tagjait képző egyéneknek, írja Vásárhelyi Judit¹⁷. Fritz Künkel¹⁸ szerint az élet legnemesebb céljának, a produktivitásnak a forrása a közösség. A közösséghez tartozás ezért alapvetően pozitív élményeket jelent az egyén számára. A szabályok szerinti működés ugyan korlátokat jelent, ugyanakkor a szabályok elfogadásával, betartásával, a beilleszkedéssel az egyén a biztonságérzethez jut, tartalmat, célt szerez az életébe.

A közösségbe tartozás igénye filozófiai szempontból a szabadság megéléséhez kötődik. Az egyén közösségben veszít a szabadságfokából, mivel alárendeli saját igényeit, céljait a közösség érdekeinek és céljainak, függetlenül attól, hogy a közösséget maga választotta-e a saját számára, vagy abba beleszületett. Saját habitus kérdése, hogy a közösség által alkotott korlátokat, illetve lehetőségeket hogyan éli meg az egyén. A közösségbe tartozás tehát nem csak a társas igény kielégítését szolgálja, a közösségbe tartozás kapcsán jelentősége van annak is, hogy az egyén a közösségen belül sorozatos, az életét befolyásoló döntés alól mentesül, ami a mindennapokban az egyén számára az állandó döntési kényszer nyomasztó érzését okozhatja. Egyes politikai

irányzatok a történelem során ezeket az emberi érzéseket kihasználva voltak képesek igen szélsőséges elveknek alávetni egész nemzeteket.

A közösségek fontos szerepet játszanak a felgyülemelő feszültségek levezetésében, a kudarcok enyhítésében, az emberi érdekek, törekvések megfogalmazásában. Ha egy társadalomban nem működik a legkülönbébb közösségek gazdag hálózata, ha az emberek magukra maradnak feszültségeikkel, kialakul az általános bizalmatlanságnak, rosszindulatnak, acsarkodásnak a légköre. Községek hiányában elpusztulnak a meglévő értékek, az értékudat válsága miatt pedig idő előtt elakadnak a közösségalakító kísérletek, a társadalom tehetetlen tömeggé formátlanodik és képtelen lesz önmaga fejlődését biztosítani¹⁹.

Ugyanakkor minden közösséget egyének alkotnak. A társadalomban nemcsak együtt, de ezzel egyidejűleg egymástól külön is élünk²⁰. Ennek okán szükséges az egyént magát is vizsgálni annak érdekében, hogy a közösség működése, működtetése, az azon belül zajló változások érthetővé váljanak. Park a földrajzi mobilitásra fókuszálja az egyén vizsgálatát. Tanulmányában kifejti, hogy a társadalmi organizmus helyváltoztatásra képes egységekből épül fel, ahol privát és egyedi tapasztalatot biztosít az egyének számára az, hogy minden tagja képes mozogni a térben. Ez a tapasztalat ugyanis olyan nézőpont kialakítását teszi lehetővé az egyének számára, amelyből független és individuális cselekvés fakad. Az egyedi tapasztalat birtoklása és tudata ösztönzi az egyént arra, hogy ennek megfelelően gondolkodjon és cselekedjék: végső soron ez teszi őt személyé²¹.

Az önállóság tehát nem ellentéte a közösségnek, hanem a közösség fontos eszköze, katalizátora az emberi személyiség kibontakozásának. Sőt, az önálló személyiség kialakulása elengedhetetlen és szükségszerű. Künkel²² közösséglélektani megállapításai szerint, az egyén a személyiségfejlődése során óhatatlanul találkozik az önzéssel a közösségen belüli – vagy azon kívüli – embertársai részéről, amely közösségbomlasztó jelenség, de sajnos hozzá tartozik az emberi személyiségfejlődéshez. Erre az önzésre az egyén maga is önzéssel felel, miközben folyamatosan vágyódik vissza abba az idealizált „ős-közösségi állapotba”, amelyet születése utáni fejlődésében ismert meg. Ehhez a közösséghez való tartozáshoz azonban le kell mondani az önzésről, amely egy lelki, tudati érsi folyamatként valósul meg. Mivel ez az értékvtás tudatosan megy végbe az egyénnél, ezért az így, ilyen személyek által alakított közösségek már magasabb fejlettségi szintre helyeződnek. A szerző ezt nevezi „érlelődő közösségnek”, amelynek tagja teljes felelősséggel és szabadsággal vállalja az önfeláldozást²³.

Az önállóság – autonómia – a saját testi, fizikai vagy lelki, szellemi erőforrásokra való támaszkodást, a részleges önfenntartást jelenti. Ez az autonómia megadja a részleges szuverenitást, az önrendelkezés lehetőségét is, csökkentve a kiszolgáltatottságot és növelve a szabadság fokát²⁴. Az önrendelkezés, az autonómia és a szabadság ugyanakkor igénylik, hogy

mindenki számára egyaránt adottak és elérhetőek legyenek. Ez vezet az egyenlőség kérdéséhez, amely a mai kor embere számára az egyik legfontosabb kérdés – írja 1944-ben Hamvas Béla –, azaz hogy az élet nagy javaiban minden ember képességeinek, kívánságainak és érdemeinek arányában részesüljön. E javak, természetesen első sorban szellemiek: tudás, műveltség, modor, ízlés, vallás²⁵.

Az effajta egyenlőség elérésére leginkább a demokratikus felépítésű politikai rendszerben nyílik lehetőség. Boros János²⁶ megfogalmazásában „a demokrácia sikeressége attól függ, hogy az emberek közösségét helyesen határozzák meg, és a meghatározott politikai közösségeket az emberek úgy tudják értelmezni, mint amit ők maguk is létrehozhattak volna, aminél jobbat maguk sem tudtak elképzelni, és amelyben fölismerik, hogy az szolgálja leginkább saját személyes érdekeiket.”

Ilyen rendszer működtetését az antik vagy ösdemokráciákban közvetlenül a nép tartotta kézben közvetlen érdekérvényesítéssel. A modern világban azonban ez már közvetett módon érvényesülő képviselői demokráciákban működik, választott megbízottakon keresztül. Ahol azonban sok ember él együtt, ott általában sok érdek különbözik és ütközik, így az instabilitás előre és elvi szinten megjósolhatónak tűnik, írja Boros János²⁷. Véleménye szerint a modern demokráciák előtti kihívás ezeknek az alapelveknek a sérülésmentes továbbvitele, amelynek értelmében társadalom kitar az elvek és politikai gyakorlatok mellett, amelyek annak felemelkedéséhez, megerősödéséhez vezettek, ezek közül is egyik legfontosabbként az egyén szabadságának, felelősségének megőrzése²⁸.

A demokratikus államberendezkedés tehát szoros kapcsolatban van a valódi és működő közösségek létevel. A demokrácia ugyanakkor nem jelent közvetlenül közösséget, a demokratikus alkotmány pedig nem hoz létre automatikusan társadalmat, mindez csak az emberek együttműködésével keletkezhet. A közösség nem pótolhatná a demokratikus intézményrendszer kiépülését – azzal együtt válhatna csak igazán a társadalmi fejlődés rugójává²⁹. A közösségek, és főként a modern közösségek, társadalmak, csak akkor képesek stabil módon fennmaradni, ha minél több egyed támogatja őket. A szerződéselméletek szerint „a modern társadalmakat alapvetően az egyedi emberek elvileg tételezett megegyezése és valamilyen módon elért gyakorlati konszenzusa tartja fenn. A politikai-jogi struktúra továbbra is az önzésre épít, de a kézműves és művelt műves mentalitás igen gyakran magával hozza a társadalomhoz való míves hozzáállást is”³⁰.

Ehhez a feladathoz, a demokrácia alapvető értékeinek megőrzéséhez elengedhetetlen a társadalom képzése. Széles képzés és komoly szakmai felkészítés nélkül az emberek elveszítik szabadságukat, hiszen elképzelésük sincs, hogy milyen módon éljenek vagy élhetnek azzal. A szabadsággal való élni tudás is mesterségbeli tudás³¹. A közösségképzés költsége ugyanakkor igen magas és kockázata is igen nagy, ezért a tudásátadás generációról generációra

történik, a gondolkodásmódbeli változás így igen lassan érhető csak el. Egy friss demokráciában ezért sem tudnak tisztán érvényesülni az alapvető elvek és értékek, csak hosszú és keserves tapasztalatszerzés vezethet el a művelt társadalom kialakulásáig, ha egyáltalán eljut eddig a pontig.

A közösség ugyanakkor a külső hatásokkal szembeni ellenállás, a tagok számára nyújtott védelem mellett önmön tagjaira is képes nyomást gyakorolni. Képes a személyiséget meg is semmisíteni, amennyiben az egyén számára a közösség, a kollektivitás behelyettesítődik a személyiség helyére. A közösség fontos eszköze az emberi személyiség kibontakozásának, de meg is nyomoríthatja az emberi személyiséget, emberi autonómiát³². Ezért fontos, hogy kialakuljon az az egészséges egyensúly a közösség és az egyén önálló entitásként való értelmezésében, amelynél már működő közösségről beszélünk, de még nem csorbulnak az egyén létezésének saját határai.

Egy közösség tagjai egyben tehát egyének is, akik a közösségen belül saját szabadságukat, egyéni szuverenitásukat is meg kell éljék. A szabadság megélése ugyanakkor nem jelenthet individualizációt, az egyén önzővé válását, önzésének megerősödését.

A megerősödő önállóság, önrendelkezés eszméje ugyanakkor a világ egy részén, az individualizmus félreértelmezésén alapulva, igen rossz irányba vitte el a közösségiség értelmezését. A társadalom széttöredezésével megerősödő individualizmust azok a gondolkodók, akik a hagyományos közösségek hanyatlásáról beszéltek, kifejezetten károsnak ítélték meg a közösségiségben. Ezek a gondolkodók a közösség fogalom szinonimájaként használták a szocialista kifejezést, és gondolkodásuk középpontja a társadalom céljainak elérése volt. A társadalmat alkotó egyének tevékenykedését, gondolkodását is ennek akarták alárendelni, mindaz, ami ettől a céltól eltért üldözték, szembeszegülőnek ítélték meg. A közösségi ilyen módon történő értelmezésével végül az egyének önrendelkezését csorbították, ami egyben az önszervezés képességének csorbulását is magával vonta. Hankiss Elemér fogalmazta meg, hogy ezzel valójában negatív közösségi élményt adtak a lakosságnak, amelynek következtében a lakosság egyre inkább visszahúzódott az egyetlen olyan életterében, ahol még önálló döntési lehetősége (vagy annak illúziója) megmaradt, a magán szférájába, szűk családi körébe³³.

A szocializmus filozófiája még egy jellemzővel bírt a fenti torz közösségértelmezés mellett: teljes mértékben ignorálta a lokalitást, mint a közösséget jellemző egyik dimenziót. Pedig a lokalitás nagymértékben képes befolyásolni egy közösség jövőértelmezését, cselekedeteit. A lokalitás dimenziója keretében beszélünk ugyanis helyi közösségekről, szomszédságokról, amelyek alapelemei a közösségiségnek. Ez a dimenzió a közösség vizsgálatának minden időszakát áthatja a nyugati városszociológiai tanulmányokban, a központosított társadalmakban ugyanakkor ennek értelmezése nem merült fel.

A közösségek létezésének van egy sajátos életciklusa, létrejöttük után általában átalakulnak, majd megszűnnek. Fennmaradásukat és jellegüket nagyban befolyásolja az őket létrehozó tényezők (mint a Hankiss féle közös érdek, közös cél, közös értékrend és a „mi”-tudat) dominanciája: minél több tényező van jelen ezek közül intenzíven a közösségen belül, annál erősebb annak belső kohéziója, hatékonysága és a külső behatásokkal szembeni ellenálló képessége. Bármelyik hiánya gátolni fogja a közösség kialakulását, létező közösség esetén pedig hozzájárul annak felbomlásához³⁴. Park és Burgess szerint a társadalom léte és folytonossága a nemzedékek közötti szokások, erkölcsök, technikai eljárások és eszmék közvetítésének sikerességén múlik, ez vezet a fenntartható közösségek kialakulásához.

TÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉS

Ahogy az a korábbi fejezetekben is előkerült már, egy társadalmat jellemeznek a benne végbemenő folyamatos változások. Ezeket a társadalmi szervezeteket, a társadalmi csoportok különböző típusait s a bennük különböző időpontokban és eltérő körülmények között végbemenő változásokat nem csak az ösztönök és a versengés határozzák meg, hanem a szokás, a hagyomány, a közvélemény és a (köz)megállapodás is³⁵. Ennek értelmében már az őskori, egyszerű közösségeken belül is beszélhetünk differenciált társadalomról. Hamvas Béla³⁶ idézi Platón *Az archaikus közösség* című tanulmányában, hogy az ókori kultúrákban is ismert volt már az a társadalmi rend, amely „helyes és harmonikus közösséget” teremt. Sőt Platón arra is rámutat, hogy függetlenül a földrajzi vagy időbeli távolságtól, a nagy őskori és ókori civilizációk mindegyike – értsd: a görög, az iráni, a hindu, a kínai, sőt az egyiptomi, az inka, az azték – hasonlóan látta ezen archaikus közösségek létrehozásának alapjait. Platón elmagyarázza, hogy e népek mindegyike számára *az archaikus közösség* háromtagú. A hindu hagyományból kiindulva a lét három minőségére épített kasztrendszer hármass felosztásában az első a cselekvés nélküli szellemi uralom kasztja (papság), a második a kormányzás, az államvezetés, az állam védelmező kasztja (lovagi), a harmadik pedig az anyaggal érintkezésbe lépő, kereskedő-földműves kaszt. A kasztok rendszere nem önkényes. Az egyes szintek egyértelműen azonosítható társadalmi csoportokat jelentenek, amelyek szerepe jellemző és így, együttesen alkotják a harmonikus közösséget. Ez azért is fontos szempont, mert a rendszer egyes szintjeit alkotó személyek keveredése okozza a történelem folyamán azokat az anomáliákat, amelyek a társadalom degradálásához vezetnek. A tudomány persze ezt a közösséget primitívnek, nem eléggé differenciálnak, naivnak tartja, hogy annál magasabbra tudja helyezni saját „haladott” és „kifejeződött” társadalmát. A kettőt összehasonlítva (Guénon, Evola, Ziegler, Préau stb.) arra az álláspontra jutottak, hogy a modern társadalom az archaikusnál végtelenül naivabb, differenciálatlanabb és főként primitívebb³⁷.

A 18-19. századi társadalomelmélet nagy német teoretikusai – így Herder, Schiller, Hegel – nem beszélnek archaikus közösségekről, írja Vercseg Ilona *Közösség – Eszme és Valóság* című munkájában³⁸, ahol kifejezetten a német filozófusoknak az ókori görög társadalomról alkotott képét ismerteti. Szerintük a görög poliszokban volt a legteljesebb a közösségiség. A polisz kultúrája homogén, nyitott mindenki számára, abban mindenki részvétele biztosított volt, ezen felül benne összefonódott a politika, a művészet és a családi élet, tagjai pedig teljes emberként jelenhettek meg a közösség életében. Az ideális társadalom tehát egyedül az ókori Görögországban jelenik meg. Az ezt követő korok társadalmát a német gondolkodók szerint nem képes megközelíteni sem azt a fajta közösségiséget, amely itt jellemző volt.

Az időben tovább lépve, Vásárhelyi Judit *Közösségek identitása, autonómiája* című munkájában megfogalmazottak szerint a közösségek tagjai a hagyományos társadalmakban (értsd: az ipari forradalom előtt) ezernyi elvárást közvetítettek egymás felé, nem voltak mindig specializáltak. Megfigyeléseiket, tapasztalataikat a hagyomány formájában örökítették tovább a következő generációknak. Amint azt kifejti, a közösséget, annak erejét jellemzi az összetartozás, a közösség érzése, a „mi” tudat működése, ami a szolidaritásban, a közös ügyek iránti érdeklődésben, a közösségért hozott áldozatokban nyilvánul meg, ez pedig visszahat: védelmet nyújt a közösség tagjait képező egyéneknek.

Az emberiség fejlődésében, és egyben a közösségfejlődésben, bekövetkezett kiemelkedő fordulatot jelentett az ipari forradalom, amely alapjaiban formálta át a középkorban létező társadalmakat, és változtatták meg örökre a társadalmi berendezkedést, s így a közösségek sorsát.

A népességrobbanás, az iparosodás és az urbanizáció felrobbantotta a sűrűn szőtt szociális hálókat szinte az egész világon, a valaha volt közösségek elveszítették egyéni arcukat, és kiüresedtek³⁹. Hamvas Béla úgy fogalmazza meg ugyanezt, hogy nyugaton a középkor végével az archaikus közösség megszűnt, a modern közösség alapelve pedig az anyag, a prosperitás, a hatalmi kérdés, a verseny, a népek egyéni individualizmusa, a nacionalizmus, a világszemléletek viszálya, a vagyonért való marakodás, kevélység, türelmetlenség lett. A társadalmi kapcsolatok a munkamegosztás következtében szeletekre estek szét, amelyben az egyes emberek a társadalmi rendben elfoglalt helyük szerinti szerepre korlátozva vesznek részt a közösség életében (specializálódott társadalom). Vercseg Ilona is hasonló gondolatokat idéz az egyes 18-19. századi gondolkodók tollából: a korábbi homogén közösséget megosztják az osztálykapcsolatok – írja Rousseau, illetve hogy ebben a szeletekre bomlott társadalomban az együttműködést és a testvériséget felváltotta a konfliktus és a verseny – írja Marx. Hegelt idézve kerül megfogalmazásra a jelenség egyik legmarkánsabb következménye, az individualizmus kialakulása. Az ipari forradalom fejlődésével nem csak egyszerűen felbomlottak a hagyományos közösségek, hanem emellett még a

politikai, gazdasági és társadalmi hatalom is egyre inkább központosult. Ennek az egyénre kiható eredménye az egymástól, a társadalomtól való elidegenülés, az emberek egyre kevésbé érzik otthon magukat a közösségben, amelyben élnek. Ennek köszönhetően bontakozik ki az individualizmus a társadalmon belül⁴⁰.

Ugyanakkor a folyamat elkerülhetetlen és szükségszerű is volt, hiszen a változó világhoz mindennek és mindenkinek alkalmazkodnia kell, amennyiben fenn akar maradni. Több korabeli gondolkozó jutott tehát arra a következtetésre, hogy a társadalom szétdarabolódása következtében megszűnő közösségek éppen hogy szükségszerűen vesztek el, azok liberális, emancipációs fejlődésen mentek keresztül. Ezen irányzat szerint a közösségek szerveződésének alapját többé már nem a szokások, a hagyományok jelentik, hanem a szabad emberek megegyezései, közös hozzájárulásai, végső soron maga az egyén, az individuum.

A hagyományos értelemben vett közösségekre gyakorolt hatásokat tehát nem negatívumként értelmezték, ugyanakkor azt ők is megállapították, hogy a létrejött tömegtársadalmak magukra hagyták az egyes embert, akik így nem számíthatnak támogatásra az elsődleges közösségekből. Úgy gondolják, a közösség minden, a történelmi korok során megszilárdult értéke létezhet egy kiterjedt, az autonómiára, a szabadságra, a függetlenségre és az önirányításra súlyt helyező metropoliszi világban is. Felmerül tehát a kérdés, hogy létezik-e olyan közösség, amely egyszerre képes összetartani, együttműködésre bírni az egyéneket, miközben azok képesek megtartani a szabadságukat⁴¹.

Az individualizmus, annak félreértelmezése a 20. század folyamán a világ egy részén szocialista államberendezkedést hívott életre. A hagyományos közösségek felbomlása már a II. világháború alatt megkezdődött ezekben az államokban, amelyeket a háborút követően újra kellett építeni. E közösségek ugyanolyan formában történő visszaépülésének azonban egyáltalán nem kedvezett az ötvenes években megkezdődött gazdasági átalakulással járó vízszintes és függőleges mobilitás akár földrajzi értelemben, akár társadalmi státuszt tekintve vizsgáljuk a mobilitást, mivel ez mindkét esetet tekintve a hagyományos közösségtől való elszakadással járt. Az akkori államberendezkedés ráadásul veszélyesnek, rendszerellenesnek ítélte meg a hagyományos közösségek újjáépülését, a legszemléletesebb példa erre a világháborút követő kulákküldözés Magyarországon. A fizikai mobilitás a nincstelenné vált lakosság városba özönlését jelentette, sorra épültek az új szocialista iparvárosok szerte a régióban. Ez a fajta erőltetett urbanizáció, vagy a későbbi gyorsan terjedő új tömegkommunikációs formák szintén bomlasztották a helyi kultúrákat⁴².

Más országokban ugyanakkor, ahol nem fojtották el a szocializmus kora előtt kialakult hagyományos közösségek működését, és nem kötötték tervekhez a társadalom következő években elvárt fejlődésének mértékét, más szempontok vezérelték a közösségek keletkezését, működését és megszűnését. Ezek a

korábbi századokban is ismert körülmények, mint az urbanizáció mellett például a piacgazdaság kibontakozása, az új tudományos felfedezések, technikai újdonságok és azok megjelenése az emberek hétköznapi életében.

A FÖLDRAJZI TÉR A KÖZÖSSÉGEK MEGHATÁROZÁSÁBAN

Ha visszatekintünk a definíciókra, már a rövid, egymondatos értelmezések is többször hordozzák magukban a közösség térbeni megjelenését, de olyan értelmezések is, amelyek nem csak egy felszínes magyarázatot, hanem a párhuzamok felállításán, példák állításán alapulnak, alapvetésnek tekintik, hogy közösségről elsősorban akkor beszélhetünk, ha annak tagjai fizikai kontaktusba képesek kerülni egymással. Ennek alapja a földrajzi tér. Több fogalommagyarázat figyelmen kívül hagyja a tér dimenzióját és közösségnek tekint olyan embercsoportokat is, ahol az összekötő kapocs valamilyen gondolkodásbeli vagy cselekvésbeli azonosság, melyeket azonban rögtön jelzővel is ellát: vallási közösség, emigráns közösség stb. Persze ezek a közösségek is lehetnek egy földrajzi térben, de ez nem szükségszerű. A modern kommunikációs formák pedig már kitermeltek a korábban említett kommunikáció nélküli eszmei közösségeken túl olyanokat is, amelyek bár nem egy földrajzi térben vannak, de a kontaktus (pl. az interneten keresztül) a tagjai között mégis működik, így jönnek létre például az internetes közösségek.

A legtöbb klasszikus közösségértelmezés nem tudja magát függetleníteni a földrajzi tér dimenziójától, legalább olyan markáns eleme, mint a közösséget alkotó ember. Általa válik megfoghatóvá, konkréttá mindaz, amely miatt az emberek csoportjai kialakulnak: egyszerűen, mert azon az adott helyen tartózkodnak azonos időben.

Mint markáns jelenség a közösség életében, a földrajzi tér meghatározza a közösséget. Az általa a közösség számára nyújtott lehetőségek, illetve korlátok behatárolják a közösséget. Egy család lakáskörülményei, egy falu vagy város elhelyezkedése, adottságai, fejlettsége, a környező területek helyi energiái közvetlenül képesek befolyásolni a személy, illetve egy egész közösség lehetőségeit, gondolkodását, értékrendjét, amelyek alapvető jellemformáló tényezők az emberi természet fejlődése során. Ugyanakkor a közösség képes formálni a környező földrajzi terét. Az, hogy egy társadalom, egy közösség mit tesz a környezetével – földrajzi és társadalmi értelemben egyaránt –, illetve amit tesz, azt milyen módon, mennyire direkt és invazív módon teszi, hogyan alakítja át azt, az mind egy adott közösség érdekein, céljain és értékrendjén alapul. A közösséget alkotó emberek és a tér tehát nem csak egyszerűen alkotóelemei a közösségnek, hanem komoly kölcsönhatásban is vannak egymásra, alakítják egymást.

A földrajzi tér jelentősége az emberi közösségek életében tehát kiemelkedő. A történeti fejlődést bemutató fejezetből is látható, hogy az első társadalmak, hosszú évszázadokon keresztül horizontális szemléletben

működtek, nagyon esetleges és valóban különleges jelentőségű volt a specializáció (sokáig talán csak a három „kaszt” szintjén létezett), és ebben az időben a közösség egy teljes egészet alkotott minden szempontból. Ehhez kapcsolódott, hogy a közösségek alapját a település jelentette, amely méretéből és jellemzőiből eredően kedvezett a közösségek alapját jelentő és azokat alakító tényezők tekintetében.

A specializáció bomlasztotta meg ezt az eredeti közösség-szemléletet és bontotta kisebb egységekre, szélsőséges esetben atomizálta azokat. Szelényi Iván fogalmazza meg ezt a jelenséget a Városszociológia kötetben írt bevezető tanulmányában⁴³: „A legfőbb problémát az okozza, hogy a települések az iparosodás, a bürokratizálódás és az urbanizáció előrehaladtával egyre inkább veszítenek integráltságuk fokából, vagy legalábbis integráltságuk megváltozik. A település egyre kevésbé nevezhető a klasszikus értelemben »közösségnek« és a térbeli kötöttségek szerepe egyre csökken a társadalom életében.” Ezekben a közösségekben a tér jelentősége csekély a közösség tagjait alkotók identitása szempontjából – azaz a közösségtér értelmezés akár el is tud tekinteni a térbeliségtől, holott a tér befolyása még ugyanúgy kihat ezeknek a közösségeknek az életére.

A térbeliség mellőzése ugyanakkor specializációhoz, túlságosan leszűkült ágazati szemlélethez vezet, ami ellehetetleníti a komplex gondolkodást, ezzel pedig a társadalom szervezéséből a lényeg veszik el. Vercseg Ilona idézi írásában Louis Wirth gondolatait, miszerint „a városiasodott ember jellegzetessége, hogy erősen szeletekre bomlott szerepekben érintkezik egymással. Nagyobb függőségben van elemi szükségletei kielégítését illetően, mint a vidéki ember, és így nagyobb számú szervezett csoporttal is érintkezik, ugyanakkor azonban kevésbé függ egyes személyektől és másoktól való függőségét korlátozza a mások cselekvésének töredékes volta is”⁴⁴. Azaz a földrajzi térben való elhelyezkedés meghatározza a közösségek létrejöttét, a közösségek minőségét, jellegét, valamint az egyén motivációját is a közösséghez való tartozásban.

Szintén Vercseg Ilona idézi ugyanezen munkájában Schillert és más német gondolkodókat, akik szerint „a közösség kiemeli az embert saját személyes partikularitásából és önértékéből”⁴⁵. Azonban szintén ebben a tanulmányban kerül megfogalmazása Plant Seebom-ra alapozott megállapítása, hogy „a közösség, vagy a szomszédság meghatározása olyan mértékben nehezedő feladat, amilyen mértékben egyre mobilabbá válik a társadalom és az emberek közös érdekeik alapján tartoznának közösségekhez, mely érdekekre saját munkájuk, neveltetésük vagy társadalmi gyakorlatuk és a hely, ahol élnek, egyaránt hatással van”⁴⁶. A közösséget tehát a modern társadalomban már egyre nehezebbé válik meghatározni, definiálni, éppen annak szeletekre esése következtében. Ugyanakkor alapvető meghatározója még mindig e közösség-magyarzatoknak a lokalitás. Simmelt idézve Vercseg tanulmányában megtaláljuk, hogy a lokalitás az ősidők óta jellemzi a közösségeket. Hiszen „az

athéni településközösség szervező ereje ... a polisz, a feudalizmus emberé a föld, a munkamegosztás emberé a megnövekedett város”. Lényeges tehát, hogy az egyes korszakokban más jellegű földrajzi terek adhatták a közösségek alapját.

Vercseg Iлона bemutatja R. L. Warren amerikai szociológus elméletét is, miszerint a város egyfajta társadalmi rendszer, amelyben „ha a közösség valóban létezik, akkor annak az azonos földrajzi elhelyezkedésben” a fizikai és a lelki otthont nyújtja az embernek öt különböző funkció (szocializáció, gazdasági boldogulás, társadalmi részvétel, társadalmi kontroll, kölcsönös támogatás) szerint. E funkciók a tanyáktól a nagyvárosokig persze minden léptékben jelen vannak, számtalan formában, de van, ahol formálisan, van, ahol informálisan. Emellett funkcionálisan közelíti Warren a közösségeket, mert ez alkalmazható a modern nagyvárosi világban (Vercseg, 1993). Kérdés, hogy ebben az ágazatilag specializálódott világban a szakosodott részeket összhangban lehet-e tartani, illetve tudnak-e ezek a szakosodott érdekcsoportok a közösségi célokért dolgozni? A tanulmány Plantot idézve a közös érdek, a közös élet, a közös egyesületek és intézmények a horizontális tengelyei ezeknek a szakosodott társadalmi csoportoknak, amelyek mind a lokalitáson alapulnak.

KÖZÖSSÉG A TERÜLET- ÉS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS ALAPJAIBAN

Hagyományos közelítésben a terület- és településfejlesztés végső, egyszerűen megfogalmazott, klasszikus célja az adott területen élők életlehetőségeinek javítása, életszínvonaluk emelése. Ez területi, nem ágazati alapon működik, figyelembe véve az adott terület, település sajátos jellemzőit, az ott élők, a helyi, regionális társadalom igényeit. Alapja tehát a földrajzi tér és az ottani társadalom. Kérdés, hogy ebben milyen formában van jelen a közösség.

Klasszikusan két úton megy végbe a terület- és településpolitika, top-down és bottom-up. A közösség szerepe a bottom-up rendszerekben meghatározó, sok tekintetben maguk próbálhatják alakítani környezetüket, míg a top-down rendszerekben az adott, néha elég feszes és merev, felülről megszabott keretek között próbálnak hatni környezetük alakítására.

A hagyományos közösségértelmezés, amelynek esszenciális része a térbeliség, automatikusan igényt támaszt a szűkebben vagy tágabban értelmezett környezet alakítására, fenntartható használatára, illetve azon más élőlényekkel szimbiózisban való együttélésre. A közösség jelentősége a terület- és településfejlesztésben ugyanakkor, hogy nem csak a problémát látja, hanem a probléma okát, valamint annak a megoldási lehetőségeit is keresi, és nem biztos, hogy a közösség külső segítségre várna. A közösség számára – különösen a modern technológia adta lehetőségek által, demokratikus államok biztosította lehetőségek közepette – elemi igény az ebben a folyamatban való

részvétel, az együttműködés. A részvételi demokrácia megjelenésével pedig érvényt is tud szerezni a probléma helyi igényre szabott megoldásában. A fejlesztéspolitika története pedig ezt mutatja jónak, és Cook és Haberin szavaival élve a részvételi demokrácia lehetővé teszi, hogy „ha teret enged az állam a helyi szereplőknek, egyrészt legitimálva lesznek a különböző programok, másrészt jobb döntések fognak születni”⁴⁷.

Minél fejlettebb egy közösség, annál határozottabban képes felismerni az őt körülvevő problémákat, valamint a saját lehetőségeit e problémák kezelésére, a megoldások alkalmazásának módjára. Egy érett közösség rendelkezik megfelelő érdekérvényesítő képességgel ahhoz, hogy képes legyen vagy maga meghozni a döntéseket, vagy beleszólni a közvetlen környezetét érintő külső döntések meghozatalába.

Ez a képesség pedig leginkább abból fakad, hogy nem egyéni, személyes érdekek érvényesítésére törekszenek önállóan tevékenykedő emberek, hanem egy nagyobb embercsoportként képviselik a közösség által meghatározott érdekek és célok mentén a közösség által együttesen megfogalmazott közös értékrendet. A közös cselekvés tovább növeli a közösség tagjainak egymás iránti bizalmát, ami még hatékonyabbá teheti az érdekérvényesítést. Ez a fajta együttműködés jellemzően a hagyományos, demokratikus intézményrendszer működését is nagyobb hatékonyságra serkenti, amely akár állami szinten is képes lehet a közösségi érdekek és értékek iránti elköteleződést serkenteni. „A jövő demokrácia formája a képviseleti és a részvételi demokrácia között található ... a képviseleti rendszer megtartása elengedhetetlen, viszont szükség van ennek a kiterjesztésére, illetve szélesebb körben történő alkalmazására részvételi elv alapján”⁴⁸.

Ezeket az elköteleződött, érett közösségeket világszerte a gazdasági fejlődés létfontosságú tényezőjeként tartják számon. Sikeres településfejlesztési akciók mögött általában innovatív és aktív helyi közösségeket találunk, ahol a helyi közösség erejére támaszkodva alakítják a tagok a település környezetét. Ehhez a közösségi munkához, a helyi közösség belső erejének feltárásához, mobilizálásához a leghatékonyabb út a közösségi tervezés / részvételi demokrácia alkalmazása.

A közösségi tervezési technikák a különböző érdekeltek bevonásának mélységében különböznek egymástól. Így beszélhetünk az egyszerű tájékoztatástól kezdve a különböző fejlesztési irányok és módszerek részletes közös kidolgozásáig tartó különböző gyakorlatokról, amelyek nemcsak a közösség felett hatalmat gyakorló döntéshozók (régiós vagy nemzetállami kormányzat) szemléletmódjától, hanem a közösség képességeitől is függ. Amennyiben egy közösségben még nem megfelelő mértékű a kohézió ahhoz, hogy a saját érdekek érvényesítésén felül kerekedjen a közösség érdeke, addig a közösség nem tekinthető olyan mértékben fejlettnak, ahol a szofisztikáltabb, tehát mélyebb bevonást eredményező technikák legyenek alkalmazhatók. Ez persze nem jelenti azt, hogy ezeket a technikákat – ha kezdetlegesebb módon

is, de – ne alkalmazzák a köreikben. Ez az a bizonyos közösségképzés, amely ugyan költséges, időigényes és nagy kockázatú folyamat, egyben a demokrácia iskolája, amely hosszú távon vezet egy felelősségteljesebb társadalom kialakulásához. Egy idő után pedig magától értetődővé válik e közösség tagjai számára a véleményformálás szabad gyakorlása és a közös akarat érvényesítése. Azaz minél fejlettebb egy közösség, annál inkább igénye van a környezete alakításába történő beleszólásra és annál aktívabban is képes ezt megtenni.

A közösségek e képessége legtöbb esetben nem magától alakul ki, a folyamatot elő kell segíteni. Ez pedig már elvezet a közösséget magában foglaló állam, annak politikai berendezkedésének kérdéséhez, azaz hogy mennyire nyitott a kormányzat erre a folyamatra, és mennyire engedi megerősödni a spontán, alulról jövő kezdeményezések útját, illetve mennyire segíti elő más, kevésbé proaktív közösségekben ennek a gyakorlatnak a kialakítását. Mivel egy kormányzat ritkán engedi át önként a hatalom megosztását egyéb szervezetek számára, ezért az érdekérvényesítést mindenképpen a közösségnek szükséges kezdeményeznie, amelyet azután egy progresszív gondolkozású kormányzat meg tud erősíteni. A feladat ezzel nem kevés, sem az adott kormányzat, sem a közösségek vonatkozásában. Rengeteg erőforrás és szabály szükséges már ahhoz is, hogy egyáltalán elinduljon az együttműködés – főleg az olyan nehezebb sorsú országokban, ahol a közösségeket szinte hamvaikból kell újjáépíteni. Ehhez azonban először is erős és öntudatos közösségekre van szükség. Hiszen magukat sikerre vinni végső soron csak a közösségek tudják. Egy társadalom sikerességében a társadalmi felelősségvállalás játszik alapvető szerepet. A felelősségvállalás teszi lehetővé ugyanis a mindennapi életbe, a társadalomba való bekapcsolódást⁴⁹. A felelősségvállalás képességének elsajátítása a szocializáció fontos momentuma, elengedhetetlen a társadalmi beilleszkedéshez. A társadalmi felelősségvállalás alapja pedig többek között egy jól működő civil társadalom. A civil társadalom minden olyan kezdeményezést magában foglal, melyet az állampolgárok önkéntesen, mindenféle külső kényszer nélkül hoznak létre (pl. civil szervezetek)⁵⁰. A társadalmi felelősségvállalás minél szélesebb körben való megjelenése erősíti a részvételi demokráciát. Putnam és Westholm gondolatait idézve a társadalmi részvétel elősegíti a helyi társadalmi közösségek szerveződését, az emberek közötti interakciók minőségi javulását, ezáltal a társadalmi, gazdasági folyamatok kiegyensúlyozottabb fejlődését. Folytatva ezt Pernecky véleményével közösségekben gondolkodó embereknek javul a problémamegoldó képességük, kiegyensúlyozottabbak lesznek, munkájukat is hatékonyabban tudják ellátni, ezáltal javulnak a gazdasági mutatók⁵¹. A közösségek hozzájárulása tehát a szűkebben vagy tágabban értelmezett térségük fejlődéséhez kulcsfontosságú.

ÖSSZEZÉS

Az ember, mint társas lény, szükségszerűen közösségekben él. A közösségeknek sokféle meghatározása létezhet attól függően, hogy azok milyen megközelítésből kerülnek vizsgálatra: mely történelmi korok társadalmát, a vizsgált társadalom történeti fejlődés alatt bekövetkezett változásait, vagy a közösségek létrejöttének, átalakulásának általános jegyeit, a közösséget az egyén vagy pedig az egyént a közösség szempontjából, illetve a közösség tér alakító szerepét és a tér közösségalkító szerepét vizsgáljuk-e. A definíciók nem feltétlenül térnek ki a közösség létrejöttének motivációira, mégis mindegyik mögött az a fontos szempont áll, hogy ezek a közösségek a lehető leghatékonyabban szolgálják egyszerre mind az egyénnek, mind magának a közösségnek az érdekeit.

A lehető legkonfliktus-mentesebb irány erre a közösségek demokratikus működtetése, amelynek helyes működéséhez nélkülözhetetlen a képzett és kiművelt egyén. Az emberi természet sajátossága az önzés, amely nagymértékben képes befolyásolni egy közösség vagy egy társadalom működését. A demokratikus államberendezkedés maximálisan igyekszik figyelembe venni az önálló egyének szükségleteit, de az egyén ennek mentén hozott döntéseit tolerálni csak a közösség számára még nem ártó cselekedetig képes. A demokrácia nem létezhet az emberek együttműködése nélkül, így ha a közösségek léte nem is eredményez önmagában demokráciát egy állam társadalmi-politikai berendezkedésében, annak működéséhez elengedhetetlenek a funkcionálisan működő közösségek.

Az egyénnek tehát el kell jutnia arra a gondolkodási szintre, hogy képes legyen felelősen cselekedni a vele egy közösségben élők iránt. Ez nem jelenti ugyanakkor az egyén saját személyiségének feladását, viszont nehéz egzaktul, minden helyzetre az egyén számára előre meghatározni a helyes, közösségért felelős döntés meghozatalának receptjét. Így vezethetett az individualizmus félreértelmezése a modern társadalmak egy jelentős részénél az előző fejezetekben vizsgált szocialista társadalmi berendezkedés felé történt fordulásához. Ezekben az országokban a közösség eszméjét hirdető politika ellenére közösséghiányos társadalom alakult ki, amely a szocialista rendszer összeomlását követően évtizedekkel később is érezteti hatását. Nemcsak abban, hogy a korábban létezett közösségek megszűntek, hanem abban is, hogy újak keletkezésének kialakulása is lefékeződött.

A valódi közösségek hiánya pedig egy ország demokratikus működésében okozhat deficitet, ezért is fontos, hogy a közösségi gondolkodás, a közösség alkotás ismét alapja legyen a társadalomnak. A közösségalkotásnak pedig elengedhetetlen alkotóeleme a földrajzi tér, mivel az alapvető befolyással van a kialakuló közösségek jellegére. Az emberi társadalmakat – ahogyan semmilyen más élőlényt sem – nem lehet az életfeltételeiket biztosító környezetükből kiszakítva értelmezni, mivel a társadalmat alkotó személyek

nem csak önmagukban, hanem csoportot alkotva is reagálnak az őket érő külső ingerekre, valamint visszahatnak a környezetükre. Mivel a társadalmakat alkotó emberek a földrajzi térben együtt élnek, ezek a külső ingerekre, behatásokra irányuló válaszok, visszahatások is a közösség tagjainak együttműködésében fogalmazódnak meg. A földrajzi tér átalakulásával egyre nehezebb olyan közösségeket találni, amelyekben az azt alkotó személyek társadalmi szerepeik teljességében érintkeznek egymással. A modern társadalmakban az azokat alkotó egyének társadalmi kapcsolatainak természete széttöredezik, így szükségesség válik ezeknek a társadalmaknak az újraszervezése, a közösségek újraépítése és fejlesztése. Ezekre a nem feltétlenül előremutató társadalmi átalakulásokra a földrajzi térben történt változások is befolyással voltak, így ennek a tényezőnek a jelentősége nem elhanyagolható.

JEGYZETEK/NOTES

1. Park, Robert E. (2000): A városi közösség mint térbeli mintázat és morális rend; In: Olvasókönyv a szociológia történetéhez II. 2. köt. p. 239-247.
2. Arapovics Mária (2016): A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái, Kulturális Szemle, 2016/6. szám
3. Boros János (2008): Közösség, instabilitás, demokrácia; In: Közösség és instabilitás, Gondolat, 2008, p. 111-133.
4. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete
5. A magyar nyelv értelmező szótára (1959), IV. kötet, Akadémiai kiadó Budapest
6. A magyar nyelv értelmező szótára (1959), IV. kötet, Akadémiai kiadó Budapest
7. A magyar nyelv értelmező szótára (1959), IV. kötet, Akadémiai kiadó Budapest
8. Magyar Nagylexikon (2000), 11. kötet, Magyar Nagylexikon Kiadó Budapest pp. 514.
9. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
10. Vásárhelyi Judit (2002): Közösségek identitása, autonómiája. Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon, Tertia K. Bp. p. 81-90.
11. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.

12. Park, Robert E. – Burgess, Richard W. (2000): Társadalom, közösség, csoport, In: természet és szabadság, p. 180-182.
13. Park, Robert E. – Burgess, Richard W. (2000): Társadalom, közösség, csoport, In: természet és szabadság, p. 180-182.
14. Arapovics Mária (2016): A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái, Kulturális Szemle, 2016/6. szám
15. Künkel, Fritz – A közösség – A közösséglélektan alapfogalmai (1944), In: A jogfilozófiától a politikáig Argumentum : Bibó I. Szellemi Műhely, cop. 2012. p. 116-123.
16. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
17. Vásárhelyi Judit (2002): Közösségek identitása, autonómiája. Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon, Tertia K. Bp. p. 81-90
18. Künkel, Fritz – A közösség – A közösséglélektan alapfogalmai (1944), In: A jogfilozófiától a politikáig Argumentum : Bibó I. Szellemi Műhely, cop. 2012. p. 116-123.
19. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
20. Park, Robert E. (2000): A városi közösség mint térbeli mintázat és morális rend; In: Olvasókönyv a szociológia történetéhez II. 2. köt. p. 239-247.
21. Park, Robert E. (2000): A városi közösség mint térbeli mintázat és morális rend; In: Olvasókönyv a szociológia történetéhez II. 2. köt. p. 239-247.
22. Künkel, Fritz – A közösség – A közösséglélektan alapfogalmai (1944), In: A jogfilozófiától a politikáig Argumentum : Bibó I. Szellemi Műhely, cop. 2012. p. 116-123.
23. Künkel, Fritz – A közösség – A közösséglélektan alapfogalmai (1944), In: A jogfilozófiától a politikáig Argumentum : Bibó I. Szellemi Műhely, cop. 2012. p. 116-123.
24. Vásárhelyi Judit (2002): Közösségek identitása, autonómiája. Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon, Tertia K. Bp. p. 81-90.
25. Hamvas Béla (2011): Az archaikus közösség, In: Hagyomány: válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból, p. 410-417.
26. Boros János (2008): Közösség, instabilitás, demokrácia; In: Közösség és instabilitás, Gondolat, 2008, p. 111-133.
27. Boros János (2008): Közösség, instabilitás, demokrácia; In: Közösség és instabilitás, Gondolat, 2008, p. 111-133.

28. Boros János (2008): Közösség, instabilitás, demokrácia; In: Közösség és instabilitás, Gondolat, 2008, p. 111-133.
29. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
30. Boros János (2008): Közösség, instabilitás, demokrácia; In: Közösség és instabilitás, Gondolat, 2008, p. 111-133.
31. Boros János (2008): Közösség, instabilitás, demokrácia; In: Közösség és instabilitás, Gondolat, 2008, p. 111-133.
32. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
33. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete
34. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
35. Park, Robert E. – Burgess, Richard W. (2000): Társadalom, közösség, csoport, In: természet és szabadság, p. 180-182.
36. Hamvas Béla (2011): Az archaikus közösség, In: Hagyomány: válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból, p. 410-417.
37. Hamvas Béla (2011): Az archaikus közösség, In: Hagyomány: válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból, p. 410-417.
38. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete
39. Vásárhelyi Judit (2002): Közösségek identitása, autonómiája. Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon, Tertia K. Bp. p. 81-90.
40. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete
41. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete
42. Hankiss Elemér (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
43. Szelényi Iván: Bevezető tanulmány (1973): In: Városshociológia., Közgazd. és Jogi Kiadó, p 16.
44. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete
45. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete
46. Vercseg Ilona (1993): Közösség Eszme és valóság, Parola füzetek; Közösségfejlesztők Egyesülete

47. Nárai Márta – Reisinger Adrienn (2016) – Társadalmi felelősségvállalás és részvétel, Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs, p. 47.
48. Nárai Márta – Reisinger Adrienn (2016) – Társadalmi felelősségvállalás és részvétel, Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs, p. 49-50.
49. Nárai Márta – Reisinger Adrienn (2016) – Társadalmi felelősségvállalás és részvétel, Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs, p. 18.
50. Nárai Márta – Reisinger Adrienn (2016) – Társadalmi felelősségvállalás és részvétel, Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs, p. 36.
51. Nárai Márta – Reisinger Adrienn (2016) – Társadalmi felelősségvállalás és részvétel, Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs, p. 66.

IRODALOM/REFERENCES

- ARAPOVICS MÁRIA (2016): A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái, Kulturális Szemle, 2016/6. szám
- BOROS JÁNOS (2008): Közösség, instabilitás, demokrácia; In: Közösség és instabilitás, Gondolat, 2008, p. 111-133.
- GERENCSEK ESZTER (2005): A közösségről In Balogh L – Tóth L. (szerk.) Fejezetek a pedagógiai pszichológia köréből Neumann Kht. Budapest http://mek.oszk.hu/04600/04669/html/balogh_pedpszich0016/balogh_pedpszich0016.html
- HAMVAS BÉLA (2011): Az archaikus közösség, In: Hagyomány: válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból, p. 410-417.
- HANKISS ELEMÉR (1981): Közösségek válsága és hiánya. In: Egy ország arcai: válogatott szociológiai írások, p. 75-92.
- KÜNKEL, FRITZ – A közösség – A közösséglélektan alapfogalmai (1944), In: A jogfilozófiától a politikáig Argumentum : Bibó I. Szellemi Műhely, cop. 2012. p. 116-123.
- NÁRAI MÁRTA – REISINGER ADRIENN (2016) – Társadalmi felelősségvállalás és részvétel, Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs
- PARK, ROBERT E. (2000): A városi közösség mint térbeli mintázat és morális rend; In: Olvasókönyv a szociológia történetéhez II. 2. köt. p. 239-247.
- PARK, ROBERT E. – BURGESS, RICHARD W. (2000): Társadalom, közösség, csoport, In: természet és szabadság, p. 180-182.
- SZELÉNYI IVÁN (1973): Bevezető tanulmány In: Városshociológia, Közgazd. és Jogi Kiadó, p 16.
- SZÉCSÉNYI ISTVÁN: A közösség szerepe az egyén szocializációjában, <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=182>
- VÁSÁRHELYI JUDIT (2002): Közösségek identitása, autonómiája. Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon, Tertia K. Bp. p. 81-90.

VERCSEG ILONA (1993): *Közösség Eszme és valóság*, Parola füzetek;
Közösségfejlesztők Egyesülete

A magyar nyelv értelmező szótára (1959), IV. kötet, Akadémiai kiadó Budapest
Magyar Nagylexikon (2000), 11. kötet, Magyar Nagylexikon Kiadó Budapest.